

UOT 640.4

Z.T.İmrani¹, A.Ç.İsmaylova²
AMEA akad. H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu¹
AMEA Şəki Regional Elmi Mərkəzi²
zaur_imrani@mail.ru

ŞƏKİ-ZAQATALA İQTİSADİ-COĞRAFİ RAYONUNDA ƏHALİNİN MƏŞĞULLUQ PROBLEMİNİN HƏLLİNDƏ TURİZM TƏSƏRRÜFATININ ROLU

Açar sözlər: Şəki-Zaqatala, əmək ehtiyatları, məşğulluq, turizm, arxeoloji abidələr, memarlıq abidələri, GZİT

Respublikamızın şimal-qərb hissəsində, Böyük Qafqaz dağlarının cənub yamacında yerləşən Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunun əmək ehtiyatlarını iş yerləri ilə təmin etmək üçün ən optimal vasitələrdən biri turizm təsərrüfatıdır. Çünki turizmin imkanları geniş olub, yerli resurslardan istifadəyə əsaslanmaqla regional inkişafı təmin edir, infrastruktur sahələrinin təkmilləşdirilməsinə imkan yaradır, eləcə də əhali üçün əlavə gəlir mənbəyi rolunu oynayır. Məhz bu baxımdan, tədqim olunan məqalə Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunda əhalinin məşğulluq probleminin həllində turizm təsərrüfatının roluna həsr olunmuşdur. Məqalədə, iqtisadi-coğrafi rayonda mövcud olan tarixi və mədəniyyət (dünya, ölkə və yerli əhəmiyyətli) abidələri araşdırılmış, yerləşdirmə müəssisələri (mehmanxanalar) barədə məlumat verilmiş, turizm təsərrüfatında məşğulluğun problemləri göstərilmiş, sonda isə turizmin GZİT (Güclü və Zəif tərəflər, İmkanlar və Təhlükələr) üsulu ilə təhlil aparılmışdır.

З.Т.Имрани, А.Ч.Исмаилова

РОЛЬ ТУРИЗМА В РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМЫ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В ШЕКИ-ЗАГАТАЛЬСКОМ ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКОМ РАЙОНЕ

Ключевые слова: Шеки-Загатала, трудовые ресурсы, занятость, туризм, археологические памятники, архитектурные памятники, SWOT

Туризм является одним из самых оптимальных решений обеспечения занятости для Шеки-Загатальского экономико-географического района, располагающегося на южном склоне Больших Кавказских гор северо-западной части страны. Это обусловлено тем, что туризм обладает большими возможностями, обеспечивает региональное развитие на основе использования имеющихся ресурсов, открывает возможности для совершенствования состояния инфраструктурных подотраслей, а также служит дополнительным источником дохода для населения. В этом контексте, статья посвящена роли туристского

хозяинства в решении проблемы занятости населения Шеки-Загатальского экономико-географического района. В статье рассматриваются исторические и культурные (мирового, национального и местного значений) памятники, существующие в экономико-географическом районе, приводится информация о предприятиях размещения (гостиницах), показаны проблемы занятости туристского хозяйства, в конце проведен SWOT-анализ (сильные и слабые стороны, возможности и угрозы) туризма.

Z.T.Imrani, A.Ch.Ismailova

THE ROLE OF TOURISM IN SOLVING THE PROBLEMS OF EMPLOYMENT IN THE SHEKI-ZAGATALA ECONOMIC-GEOGRAPHICAL REGION

Keywords: Sheki-Zagatala, labor resources, employment, tourism, archaeological sites, architectural monuments, SWOT

Tourism is a very efficient means of solving employment problems regarding the Sheki-Zagatala economic-geographical region, located on the southern parts of the Greater Caucasus Mountains in the northwestern part of the country. This is due to the fact that tourism has great potential, provides regional development based on the use of local resources, opens up opportunities for improving the state of infrastructure sub-sectors, and also serves as an additional source of income for the population. In this context, the article is devoted to the role of tourism in solving of the problem of employment with respect to the population of Sheki-Zagatala economic-geographical region. The article discusses the historical and cultural monuments (of global, national and local importance) present in the economic-geographical area, provides an information on accommodations (hotels), shows the problems of employment in the tourism industry, and at the end conducts a SWOT analysis (strengths and weaknesses, opportunities and threats) tourism.

Aktuallıq

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının qarşısında duran ən vacib vəzifələrdən biri mövcud sosial-iqtisadi problemlərin həllində əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə yollarını müəyyən etməklə məşğulluğun səviyyəsinin artırılması, işsizliyin azaldılmasıdır. Bu baxımdan, qeyri-neft sektorunun aparıcı sahələrindən biri olan turizm təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi ilə yeni iş yerlərinin yaradılmasına, bununla da məşğulluq probleminin qismən də olsa aradan qaldırmasına nail olmaq mümkündür. Bunun üçün ilk növbədə ərazinin cəlbedici turizm potensialı (təbii şərait və tarixi-arxeoloji abidələr) öyrənilməli, onun qiymətləndirilməsi (GZİT üsulu ilə təhlil) aparılmalı və regional miqyasda sosial-iqtisadi inkişafda tutduğu mövqə müəyyən edilməlidir. Çünki məhz turizm təsərrüfatı xüsusən, dağ kəndlərində əhalinin öz daimi yaşayış yerlərini tərk

etmədən iş yerləri ilə təmin edilməsinə zəmin yaradır, sahibkarlıq fəaliyyətini dəstəkləyir, xidmət sahələrinin və infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına xidmət edir.

Ümumiyyətlə, yerli əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi, habelə təbii mühit və mədəni irsin qorunması məqsədilə turizmin planlaşdırılması və idarəsi, onun uğurlu inkişafı üçün əsas şərtlərdən biridir. Yerli səviyyədə turizmi inkişaf etdirərkən regional, milli və hətta beynəlxalq turizm nəzərə alınmalıdır. Regional və milli səviyyədə siyasət, inkişafın plan və proqramları, qanun-qaydalar, habelə marketing strategiyası turizmin inkişafına təsir göstərir [10, s. 4]. Hazırda bu istiqamətdə bir sıra tədbirlər həyata keçirilir. Belə ki, “2017-2020-ci illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” ölkəmizdə turizm təsərrüfatını beynəlxalq standartlara uyğun təşkili və həyata keçirilməsini vacib məsələ kimi qarşıya qoyulmuşdur.

Statistik təhlillərə əsasən deyə bilərik ki, son illər turizmin ölkə iqtisadiyyatındakı xüsusi çəkisi xeyli artmışdır. 2010-2018-ci illərin təhlilini aparsaq görərik ki, ÜDM-da turizmin payı 1,0%-dən 2,2%-ə qədər yüksəlmişdir. Artıma səbəb 2011-ci ilin “Turizm ili” elan olunması, həmin il turizm təsərrüfatına 828 mln ABŞ dolları vəsaitin ayrılması olmuşdur [1]. Bunun da nəticəsində turizm təsərrüfatı sürətlə inkişaf etdirilməyə başlamış, qısa zaman ərzində yeni mehmanxanalar inşa edilmiş, ölkəyə gələn turistlərin sayı isə 2,5 dəfə artmışdır.

Təhlil

Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonu Azərbaycanın turizm baxımından cəlbedici regionlarından biridir. Burada turizm təsərrüfatını inkişaf etdirmək üçün həm təbii, həm də antropogen ehtiyatlar kifayət qədərdir. İqtisadi-coğrafi rayonun ərazisindən keçən magistral avtomobil və dəmir yolları onun daxili və xarici iqtisadi əlaqələrində mühüm rol oynayır. Lakin Şəki-Zaqatala Azərbaycanın digər iqtisadi-coğrafi rayonları kimi öz iqtisadi inkişaf tempindən xeyli geri qalır. Əhalinin çox hissəsi iş tapmaq və həyat şəraitlərini yüksəltmək məqsədilə paytaxt Bakı şəhərinə və xarici ölkələrə üz tutmuşlar. Məhz bu baxımdan, ilk növbədə regionlarda yeni təsərrüfat obyektləri yaradılmalı, əhalinin məşğulluq problemi həll olunmalıdır.

Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunun ərazisi 8,84 min km² olmaqla ölkə ərazisinin 10,2%-ni, əhalisinin sayı 621,4 min nəfər (2018-ci il) olmaqla ölkə əhalisinin 6,2%-ni təşkil edir. Əhalinin sıxlığı isə hər km²-də 70 nəfərdir [2, s. 226]. İqtisadi-coğrafi rayonda məskunlaşma sistemi 6 inzibati rayon, 6 şəhər, 8 qəsəbə və 336 kənd yaşayış məntəqəsi ilə təmsil olunur.

Tədqiq edilən ərazi özünəməxsus *təbii şəraiti* və *relyef* xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Relyefi kiçik məsafədə (20-30 km) parçalanmaya məruz qalmaqla, ərazi təbii şəraitinə görə üç mühüm sahərə ayrılır: Böyük Qafqazın Cənub yamacı, Qanıx-Əyriçay vadisi, Orta Kür dağətəyi (Acınohur və Turud-Sarıca düzənliyi və

Şəkinin dağlıq hissəsi) ərazisi. Ərazi ümumilikdə dəniz səviyyəsindən 100 m-dən 4466 m-ə qədər hündürlükdə yerləşir. Əsasən dağ-çöl, dağ-meşə, subalp və alp çəmənlikləri və nival sahəsi kimi yüksəklik qurşaqları ilə təmsil olunur [4, s. 35-36]. Təbii şərait və relyef xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi gələcəkdə turizm obyektlərinin planlaşdırılması və formasını müəyyən etməyə köməklik edir. Belə ki, turizm obyekti tikildikdə relyef və ətraf ərazinin təbii landşaftının qorunub saxlanılmasına diqqət ayrılmalıdır.

Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunun *iqlimi* əsasən mülayim rütubətlidir. Ərazi il boyu bol günəş enerjisi alır. Günəşli saatların miqdarı ildə 2200-2300 və ümumi günəş radiasiyası 120-148 kkal/sm² arasında tərəddüd edir. Havanın orta illik temperaturu Balakəndə 6-14⁰, qalan rayonlarda isə 0-14⁰ arasında tərəddüd edir. Yağıntılardan illik miqdarı Acınohurun ətrafında 300-350 mm, Qanıx-Əyriçayda 500-700 mm, dağlıq ərazilərdə isə 900-1300 mm-dir [3]. Belə əlverişli iqlim şəraiti ərazidə turizm təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi üçün şərait yaradır. Lakin bəzən ərazidə müşahidə olunan leysan yağışları, dolu hadisələri, dumanlı hava şəraiti, yüksək dağlıq sahələrdə qar uçqunları və s. burada turizmin təşkilinə maneçilik törədir.

Su ehtiyatlarının mühafizəsi, onlardan turizm-rekreasiya məqsədilə istifadə insanların sosial-mədəni yaşam tərzində ən mühüm amillərdən biridir. Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonu respublikamızda zəngin su ehtiyatlarına malik olan regionlardan biridir. İqtisadi-coğrafi rayonun ərazisindən Katex, Kiş, Dəmiraparan, Gürmük, Şin, Mazım, Muxax, Balakənçay kimi iri çay sistemləri vardır. Bu çaylardan turizm-rekreasiya fəaliyyətinin təşkilində istifadə etmək mümkündür. Belə ki, çayların üzərində olan Katex şlaləsi, Qəbizdərə şlaləsi, Xalxal şlaləsi, Şırşır şlaləsi, İlisu şlaləsi və s. turistlərin marağına daha çox səbəb olur.

Turizm təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi üçün əsas amillərdən biri *meşə* resursları ilə bağlıdır. Çünki meşələr həm estetik, həm də mədəni-sağlamlaşdırma funksiyalarını yerinə yetirir. Onların bazasında turizm, sanatoriya və digər sağlamlıq ocaqlarının yaradılması mümkündür.

Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonu zəngin meşə sərvətlərinə malikdir. Meşələrdə palıd, vələs, dağ qaraağacı, şam kimi qiymətli ağac növləri vardır ki, onlar da ümumi ərazinin 27%-ni təşkil edir [8, s. 221]. Ərazidə rekreasiya əhəmiyyətli meşə sahələrinin müəyyən edilməsi, onlara yol verilən təzyiqli həcmindən müəyənləşdirilməsi, bunun əsasında turizm yönümlü rekreasiya potensialının təyini və istifadəsi mühüm məsələlərdən biridir [5, s. 38]. Bu baxımdan, meşələr turizm obyektlərinin yaradılması və onların bazasında turizmin inkişafı tempinin yüksəldilməsi vacib məsələlərdən biridir.

Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonu *termal və mineral bulaqların* daha geniş yayıldığı regionlarımızdan biridir. Ərazidə hidrosulfidli, hidrokarbonatlı, hidrokarbonat-natriumlu, kükürlü, zəif karbonatlı-qələvi və başqa tərkibli sulara rast gəlinir. Qax rayonunda Hamamçay çayının sahillərində İlisu termal su qrupları,

Əlibəyli kəndi yaxınlığındakı Qurmux çayının sol və sağ sahillərində, Qaynama adlanan sahədə, Əliabad, Bazar və Qımır kəndləri yaxınlığında mineral bulaqlar, Məşləş-Çıxar kəndindən 3 km məsafədə, Talaçayın sağ sahilində soyuq duzlu bulaqlar, Zaqatala rayonunda Cimcimə adlı iki mineral soyuq bulaq, Qəbələ rayonunda isti Bum və soyuq Qəmərvan bulaqları, Yengicə kəndinin şimal şərqində, çaydərəsində Yengicə mineral bulağı, Oğuz rayonunda Xalxalçay çayının sol qolu olan Gərədərə çayının sol sahilində isti Xalxal, Xaçmaz kəndinin şimal-şərqində, Uzun-Sərt dağ dərəsinin şərqində soyuq Buquşsor, Xaçmaz kəndinin qərbində soyuq Ağbulaq mineral bulağı, Şəki rayonunda Şəki-Oğuz avtomobil yolunun 10-11-ci km-ri arasında mineral bulaq vardır [11]. Bu termal və mineral bulaqların kurort-turizm əhəmiyyəti böyük olsa da, onlardan tam istifadə edilmir. Yalnız Yengicə mineral bulağının bazasında 2007-ci ildən etibarən “Yengicə” istisu müalicə-sağlamlıq kompleksi fəaliyyət göstərir.

İlk növbədə qeyd etmək istərdim ki, bu suların müalicəvi xassələri hələ də tam şəkildə tədqiq olunmamışdır. Bununla yanaşı, sağlamlıq-müalicə komplekslərinin yaradılması və insan sağlamlığının bərpası üçün böyük əhəmiyyətli olan termal və mineral bulaqların mənbələri bəzən təbii fəlakət hadisələri (zəlzələ, sel, daşqın, sürüşmə və s.) zamanı dağılır və onlardan istifadə mümkünəz olur. Bəzən isə bu müalicə mənbələrinin yerləşdiyi sahələrdə sosial infrastrukturun və yol-nəqliyyat sisteminin zəif inkişafı onlardan istifadəni imkansız edir.

Turizmin inkişafına yardım edən amillərdən biri də *arxeoloji və memarlıq*, eləcə də bağ-park, monumental, xatirə, dekorativ, tətbiqi sənət və s. abidələrdir. Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunda olan abidələr dünya, ölkə və yerli əhəmiyyətli olmaqla üç kateqoriyada qruplaşdırılmışdır (cədvəl 1).

Cədvəl 1. Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunda tarix və mədəniyyət abidələri

İnzibati rayonlar	Dünya əhəmiyyətli		Ölkə əhəmiyyətli			Yerli əhəmiyyətli				Cəmi:
	Arxeoloji	Memarlıq	Arxeoloji	Memarlıq	Bağ-park, monumental və xatirə abidələri	Arxeoloji	Memarlıq	Bağ-park, monumental və xatirə abidələri	Dekorativ, tətbiqi sənət abidələri	
Balakən	-	-	6	2	-	1	16	1	-	26
Zaqatala	-	-	17	7	-	5	77	2	-	108
Qax	1	1	13	5	-	4	42	2	-	68
Şəki	1	1	21	13	1	10	33	4	-	84
Oğuz	-	-	15	2	-	2	13	1	-	33
Qəbələ	1	-	53	8	-	16	9	2	4	93
Cəmi:	3	2	125	37	1	38	190	12	4	412

Qeyd: Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 2 avqust tarixli 132 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.

Cədvəl 1-dən göründüyü kimi, dünya əhəmiyyətli arxeoloji və memarlıq abidələri Qax, Şəki və Qəbələ inzibati rayonlarında qeydə alınmışlar. Dünya əhəmiyyətli arxeoloji abidələrə Qax rayonunun Minbərək düzündə Tunc dövrünə aid Sarija Minbərək nekropolu, Minbərək yaşayış yeri və kurqanlar, Şəki rayonunun Kiş kəndində Antik dövr-orta əsrlərə aid Kiş yaşayış yeri, Kiş məbədi, Qəbələ rayonunda Antik dövr-orta əsrlərə aid Qədim Qəbələ şəhəri, Səlbir qala, memarlıq abidələrinə Qax rayonunun Ləkit kəndində V əsrə aid Məbəd, Şəki şəhərində XVIII-XIX əsrlərə aid “Yuxarı Baş” Tarix-Memarlıq Qoruğu və Şəki Xan sarayı aiddir [6, s. 2-3]. Ölkə əhəmiyyətli abidələrlə daha çox Şəki və Qəbələ, yerli əhəmiyyətli abidələrlə isə Zaqatala, Şəki, Qax inzibati rayonları zəngindir. Bunlara, Pəri qalasını (V əsr), Cingöz qalasını (XIV əsr), Şeytan qalasını, Zaqatala qalasını, Alban (VI-VIII əsr) abidələrini, Mazıx və Axaxdərə kəndlərində (XII əsr), Paşan kəndində (XIII əsr), Kebeleba kəndində (XIV əsr) Alban qüllələrini, Car məscidini (XVII əsr), Minarəli məscidini (XIX əsr), Sincan məscidini (XVIII əsr) və s.-ni misal göstərmək olar [9, s. 211]. Bu abidələrin yaxınlığında xalça məmulatları, batik (kəlağayı), dulusçuluq (keramika), toxuma, zərgərlik, oyma və s. məhsullar suvenir kimi turistlərə təqdim olunur.

Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunda təbii və antropogen abidələrin çoxluğu burada turizm təsərrüfatının inkişafına təkan verən əsas amillərdən sayılır. Lakin regionda turistlərin tələblərinə və ehtiyaclarına cavab verə biləcək turizm xidmətləri olduqca aşağı səviyyədədir. Hazırda iqtisadi-coğrafi rayonda turistlərin yerləşdirilməsində mehmanxanalar və mehmanxana tipli müəssisələr mühüm rol oynayır. Onlar isə öz növbəsində əhalinin məşğulluğuna təsir edən amillərdən biri sayılır.

2010-2018-ci illəri təhlil etsək görərik ki, Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunda mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələr həm say etibarilə, həm də onlarda olan nömrələrin sayı, birdəfəlik tutum, yerləşdirilmiş şəxslərin və gecələyənlərin sayında artım qeydə alınmışdır. Tədqiq olunan illər ərzində 13 mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisə tikilib istifadəyə verilmişdir ki, onlarda da 978 nömrə, birdəfəlik tutum isə 2252 yer artaraq, müvafiq olaraq 1948 nömrə və 4432 yer olmuşdur [2, s. 230]. Bu illər ərzində yerləşdirilmiş şəxslərin sayı 5,4 dəfə, gecələmələrin sayı isə 5,9 dəfə artmışdır (cədvəl 2). Lakin bu göstəricilər turizm infrastrukturuna, xüsusilə xidmət servisinin inkişafına yetərinə təsir göstərməmişdir.

Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunda turizm təsərrüfatının müasir vəziyyəti istənilən səviyyədə deyildir. Buna baxmayaraq, son illər regionda kənd, ekoloji, dini, idman və s. bu kimi yeni turizm növləri inkişaf etdirilir. Çünki müasir turistləri daha çox yerli adət ənənələrlə tanışlıq, milli mətbəxin təamlarını dadmaq, kəndlilərlə birlikdə məhsul yığımında iştirak, ekoloji turlar zamanı piyada və atla gəzinti və s. maraqlandırır. Turizm potensialından səmərəli və tam istifadə, regionda əmək ehtiyatlarının işə cəlb olunmasına, məşğulluğun artırılmasına, işsizliyin səviyyəsinin azaldılmasına səbəb olar.

Cədvəl 2. Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunda mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin əsas göstəriciləri

Göstəricilər	illər						
	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin sayı, vahid	50	49	51	54	55	60	63
Nömrələrin sayı, vahid	970	981	1015	1072	1997	1900	1948
Birdəfəlik tutum, yer	2180	2374	2469	2583	4469	4308	4432
Yerləşdirilmiş şəxslərin sayı, nəfər	41780	31874	32077	31280	186564	165499	229500
Gecələmələrin sayı, adam-gecə	62874	64871	60136	51064	334704	247793	368205

Mənbə: Azərbaycanın regionları. Bakı, 2019

GZİT üsulu ilə təhlilin aparılması turizm təsərrüfatına müsbət və mənfi təsirləri nəzərə almaqla onun güclü və zəif tərəflərini aşkar etmək mümkündür. Təhlil nəticəsində turizm təsərrüfatında baş verə biləcək təhlükələr və onun inkişafı üçün müvafiq imkanlar da müəyyən olunur [12]. GZİT-in üstünlüyü ondan ibarətdir ki, güclü tərəflər daha da inkişaf etdirilir, zəif tərəflərin aradan qaldırılması üçün müvafiq işlər görülür, davamlı inkişaf yolu üzərində qaşıya çıxacaq təhlükələrin həlli yollar axtarılır, turizmin strategiyası hazırlanaraq yerli imkanlardan maksimum yararlanmağa çalışılır.

Qeyd edilməlidir ki, aparılmış GZİT üsulu ilə təhlilin nəticəsində ətraf mühitin, rəqabət şəraitinin, daxili resursların və toplanmış təcrübənin müxtəlif üsullarla əlaqələndirmə variantları hazırlanır, biznes vahidinin marketing fəaliyyətinin spesifik vəzifələri müəyyən edilir [7]. Bununla da turizm təsərrüfatını inkişaf etdirmək üçün optimal yollar müəyyən olunmaqla onların tətbiqi ön plana çəkilir.

Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunda GZİT üsulu ilə təhlil apardıqda biz daha cəlbedici təbii və antropogen turizm ehtiyatları ilə yanaşı, xidmət infrastrukturunun da müasir vəziyyətini araşdırmağa çalışmışıq. Bu zaman əsas məqsəd turizm təsərrüfatının inkişaf dinamikasını müəyyən etmək və əhali məşğulluğunda üstünlüklərini üzə çıxarmaq olmuşdur (cədvəl 3).

Cədvəl 3. Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunda turizm təsərrüfatının GZİT üsulu ilə təhlili

Güclü tərəflər	Zəif tərəflər
<ul style="list-style-type: none"> - regionun əlverişli iqtisadi-coğrafi mövqedə yerləşməsi; - özünəməxsus təbii şəraitə, təbii ehtiyatlara, təsərrüfat quruluşuna və milli tərkibə malik olması; - turistlərin istirahətini təmin etmək üçün təbii-ekoloji şəraitin mövcudluğu; - milli dəyərlərin qorunub saxlanılması, mədəni-irs nümunələri ilə zəngin olması; - təbiət abidələrinin rəngarəngliyi; - tarixi və mədəniyyət abidələri ilə zəngin olması; - ekoloji, kənd, müalicə, dini, piyada və digər turizm növlərinin təşkili üçün imkanların olması; - beynəlxalq tədbirlərin (musiqi festivalı) keçirilməsində təcrübənin olması; - turizm təsərrüfatını inkişaf etdirilməsi üçün dövlətin dəstəyilə əlverişli biznes mühitinin yaradılması. 	<ul style="list-style-type: none"> - inzibati rayon mərkəzləri olan şəhərlərlə kəndlər arasında infrastruktur əlaqələrinin qeyri-qənaətbəxş olması; - xidmət və iaşə sektorunda qiymətlərin baha olması; - İKT imkanlarından istifadənin zəif təşkili; - turistik yerlərin tanıtımının yetərinə təşkil olunmaması; - bələdçi kadrların çatışmazlığı; - turist obyektlərində məişət tullantılarının idarə edilməsi sisteminin tələblərə cavab verməməsi; - dağ kəndlərində yolların mütəmadi olaraq yararsız hala düşməsi; - səhiyyə və tibbi xidmətlərin qənaətbəxş olmaması; - servis xidməti və peşə hazırlıq səviyyəsinin zəif olması; - turistlərin məmnunluq səviyyəsini ölçmək üçün monitorinqlərin keçirilməməsi.
İmkanlar	Təhlükələr
<ul style="list-style-type: none"> - turizm məhsulunun bol olması və onların hərəkətə gətirilməsi; - servis xidmətində peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi; - yerli turizm marşrutlarının təşkili və inkişaf etdirilməsi; - əmək ehtiyatlarının bolluğu; - səyahət agentliklərinin işini stimullaşdırmaq məqsədilə investisiyaların ayrılması. 	<ul style="list-style-type: none"> - sərhədyanı ərazilərdə geosiyasi vəziyyətin kəskinləşməsi; - təbii fəlakət hadisələrinin intensiv xarakter alması; - səyahət agentlikləri və turoperatorların peşə hazırlığından asılı olan digər spesifik risk amilləri.

Apardığımız GZİT üsulu ilə təhlilin nəticələri göstərir ki, Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunda risklərin də olmasına baxmıyaraq, burada turizm təsərrüfatının inkişafı üçün münbit şərait vardır. Bunun üçün mövcud potensialdan tam və səmərəli istifadə etməklə turizmin inkişaf strategiyasının elmi əsasları və informasiya təminatı gücləndirilməli, xarici və yerli investorlar regiona cəlb olunmalı, hostellərin və qonaq evlərinin sayı artırılmalı, onlarda servis xidməti yaxşılaşdırılmalı, turizm infrastrukturunun mobilləşməsi prosesi həyata keçirilməlidir. Bununla da turizm təsərrüfatına artan diqqət məşğuluq probleminin həllində də yardımçı rolunu oynayacaqdır.

Nəticə

Ümumiləşdirilmiş şəkildə deyə bilərik ki, Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonunda əhalinin məşğuluq probleminin həllində turizm təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi daha məqsədəuyğun olardı:

- turizm obyektlərində mövsümiyyətin aradan qaldırılması və qiymət strategiyasının işlənilib hazırlanması;
- turizm təsərrüfatının modernləşdirilməsi yolu ilə istirahət meydançalarının və gecələmə yerlərinin tikintisi;
- yerli turizm marşrutlarının təşkili yerlərdə əhalinin əlavə gəlir və qazanc əldə etmək imkanlarının yaxşılaşdırılması;
- turizm təsərrüfatına həm yerli, həm də xarici investisiya cəlb ediciliyinin əsaslandırılması;
- suvenirlərə olan tələbatı nəzərə alsaq onların istehsalının artırılması;
- xidmət infrastrukturunun yüksəldilməsi, kadr siyasəti, bələdçilik kurslarının təşkili və s.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanın milli hesabları. Bakı: ARDSK, 2019, 138 s.
2. Azərbaycanın regionları. Bakı: ARDSK, 2019, 788 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Coğrafiyası 3 cildə. Regional coğrafiya, III cild. Bakı: Avropa, 2015, 400 s.
4. Azərbaycan Respublikasının regional coğrafi problemləri. B.Ə.Budaqovun redaktəsi ilə. Bakı: Nafta-Press, 2003, 190 s.
5. *Dolxanov A., Dadaşova L., Qarayev A.* Azərbaycan meşələrinin davamlı idarə edilməsinin əsasları. Bakı: 2012, 232 s.
6. Dünya əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri. Bakı: AR Nazirlər Kabinetinin 132 nömrəli qərarı, 2001, 162 s.
7. *Məmmədov A.T.* Marketingin əsasları. Bakı: İqtisad, 2007, 336 s.

8. *Məmmədov M.X.* Regional konseptual inkişaf: iqtisadi-ekoloji problemlər. Bakı: Elm, 376 s.
9. Soltanova H.B. Azərbaycan Respublikasında turizm və onun inkişafı. Bakı: AzTU, 2015, 476 s.
10. Turizmin davamlı inkişafı yerli planlaşdırma üzrə mütəxəssislər üçün vəsait. Bakı: 2012, 62 s.
11. *Тагиев И.И., Ибрагимова И.Ш., Бабаев А.М.* Ресурсы минеральных вод Азербайджана. Баку: Чашыоглы, 2001, 168 с
12. *Loudon D., Stevens R., Wrenn B.* Marketing management. New-York: Howorth, 2005, 370 p.

Redaksiyaya daxil olub 23.06.2020